

Imam Sadiq Research Institute
for Islamic Sciences

Research Institute for Political
and Defence Studies

ISSN:2538-3795

Website: <http://ids.isri.ac.ir>

Volume : 1 ; Number : 1

Iranian Smart Defense based on Spirituality

Mohsen Moradian*, Alireza Shabanifard**

Doi: <https://doi.org/10.22034/ids.2024.159142>

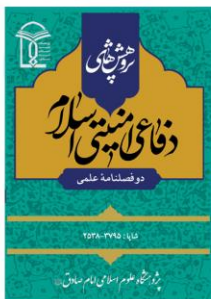
Received: 09/07/2024 - Accepted: 20/09/2024

(178-205)

Abstract

Although the power of spirituality has shown its efficiency very well in the Holy Defense, still the role of spiritual factors in defense, especially in smart defense, has not been clearly explained. Now these questions are raised: what is the role of spirituality in Iranian smart defense? What are the nature and dimensions of Iranian smart defense? What are its components and elements? In order to answer these questions, the present paper, which is of applied kind, is conducted using descriptive, correlation and scientific documents analysis methods. The results of this research show that smart defense is a combination of hard (military defense power), semi-hard semi-soft (economic and technological defense power) and soft defense (political and cultural defense power). In Iranian smart defense, each of the spiritual components of believing in God the Almighty, the Resurrection, the authority (Wilayah) of the Infallibles, Jihad, unseen assistance, leader and Wilayah al-Faqih, the truthfulness of the warriors of Islam and divine assistance has direct, positive, and increasing relationship with defense thought; i.e. increase in any of the variables results in an increase in defense power. Similarly, believing in God the Almighty has the highest relationship with wilayah-centeredness; believing in the Resurrection has the highest relationship with enjoying Islamic waymarks; believing in the authority of the Infallibles has high relationship with utilizing Islamic waymarks. Believing in Jihad relates to creating a sacred picture of defense, and also believing in the truthfulness of Islam warriors highly relates to enjoying Islamic waymarks.

Keywords: National defense, Military defense, Smart defense, Spirituality, Spiritual power.

*. Assistant Professor of National Security, Higher National Defense University, Tehran, Iran (Corresponding Author), mohsenmoradian@hotmail.com.

** . Master's degree in Quranic Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran, alirezashabanifard@gmail.com.

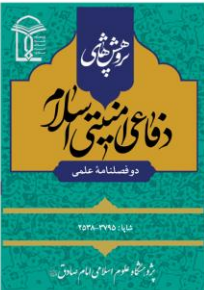

دفاع هوشمند ایرانی مبتنی بر معنویت

محسن مرادیان*، علیرضا شعبانی فرد**

شناسه دیجیتال (DOI): <https://doi.org/10.22034/ids.2024.159142>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۱۸ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۲۹
(۲۰۵-۱۷۸)

چکیده

قدرت معنویت در دفاع مقدس کارایی خود را به خوبی نشان داد، اما همچنان نقش عوامل معنوی در دفاع، مخصوصاً دفاع هوشمند به روشنی تبیین نشده است. بدین سبب مسئله تحقیق حاضر بررسی ماهیت، ابعاد، مؤلفه‌ها، عناصر و تأثیر معنویت در دفاع هوشمند ایرانی است؟ یافته‌های تحقیق مبتنی بر روش توصیفی، گویای آن است دفاع هوشمند، ترکیبی از دفاع سخت (توان دفاعی نظامی)، نیمه‌سخت - نیمه‌نرم (توان دفاعی اقتصادی و علم و فناوری) و نرم (توان دفاعی سیاسی و فرهنگی) است. در دفاع هوشمند ایرانی هریک از مؤلفه‌های معنوی اعتقاد به خداوند متعال، اعتقاد به معاد، باورداشتن به ولایت معصومان علیهم‌السلام، اعتقاد به جهاد، اعتقاد به امدادها، غیبی، اعتقاد به رهبری و ولایت فقیه، باورمندی به حقانیت رزمندگان اسلام و اعتقاد به نصرت الهی با تفکر دفاعی پیوندی مستقیم، مثبت و فزاینده دارند؛ یعنی افزایش هریک از متغیرها، به افزایش توان دفاعی می‌انجامد. در همین راستا اعتقاد به خداوند متعال با رعایت ولایت‌مداری؛ باور به معاد با بهره‌مندی از شعائر اسلامی؛ اعتقاد به ولایت معصومان علیهم‌السلام با بهره‌گیری از شعائر اسلامی؛ اعتقاد به جهاد با ایجاد تصویر مقدس و ارزشی از دفاع و نیز باورمندی به حقانیت رزمندگان با بهره‌مندی از شعائر اسلامی بیشترین ارتباط را دارد.

واژگان کلیدی: دفاع ملی، دفاع نظامی، دفاع هوشمند، معنویت، قدرت معنوی.

*. استادیار امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)،
mohsenmoradian@hotmail.com
**. دانش‌آموخته کارشناس ارشد علوم قرآنی
دانشگاه تهران، تهران، ایران،
alirezashabanifar@gmail.com

مقدمه

چنانچه موجودات جهان هستی را به دو گروه موجودات مادی و فرامادی تقسیم کنیم، موجودات مادی، صورت و ظاهر هستی بوده، و امور معنوی و فرامادی، حقیقت و باطن آن به‌شمار می‌روند؛ این حقیقت، همان نیروی محرک در همه امور از جمله دفاع هوشمندانه است.

موضوع دفاع از آن‌چنان اهمیتی برخوردار است که در همه مکاتب آسمانی و زمینی از آن و نیز تقویت بنیه دفاعی و آمادگی‌های فردی و جمعی برای رویارویی با تهدیدات و تجاوز دشمنان سخن به میان آمده و بر آن تأکید شده است. هر چند مبانی، اصول و اهداف در هر یک از مکتب‌ها متفاوت هستند؛ لیکن در همه آن‌ها بر اصل ضرورت دفاع برای بقا، اشتراک نظر وجود دارد.

در اسلام تا آنجا بر این موضوع تأکید شده که خداوند سبحان در قرآن کریم خطاب به مسلمانان می‌فرماید: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ» (انفال: ۶۰)؛ بر پایه این دستور الهی، مسلمانان باید آمادگی دفاع هوشمندانه خود را به حدی برسانند که دشمنان حتی جرئت و گستاخی حمله به آنان و کشورهای اسلامی را نیابند. تأکید قرآن بر ضرورت آمادگی همیشگی برای دفاع از خود و مقابله با دشمنان، ریشه در اصل دفاع و رویارویی همیشگی جبهه حق و باطل دارد.

بیان مسئله

پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، توانایی‌ها، ابزارها و وسایلی که نیروهای مسلح ایران با بهره‌مندی از آن‌ها از کشور دفاع می‌کردند وارد مرحله نوینی شد که به دگرگونی در بنیاد و شالوده فکری فرماندهان انجامید؛ در حالی که تحولات پیشین، برابری تأثیر فناوری‌های تسلیحاتی بودند، انقلاب اسلامی، اصول فکری فرماندهان را تغییر داد و آنان را از اهمیت قدرت معنویت به‌عنوان رکن اصلی دفاع آگاه نمود. این مفهوم در دفاع مقدس کارایی خود را به‌خوبی نشان داده و باعث شد تا حاکمان بعثی عراق در رسیدن به اهداف خود توفیقی نیابند؛ با این همه هنوز نقش عوامل معنوی در دفاع به‌ویژه دفاع هوشمند که

مفهومی جدید است، به اندازه کافی مورد مذاقه و امعان نظر قرار نگیرد؛ از این رو به نظر می‌رسد با توجه به اهمیت و جایگاه معنویت در دفاع، در این باره باید مطالعات و پژوهش‌های بیشتری انجام داد.

اهداف و پرسش‌های پژوهش

هدف از انجام این پژوهش، تبیین نقش معنویت در دفاع هوشمند ایرانی می‌باشد؛ در این پیوند مهمترین پرسش‌هایی که تحقیق در جستجوی پاسخ‌گویی به آنهاست، عبارت‌اند از:

- معنویت چه تأثیری در دفاع هوشمند ایرانی دارد؟

- دفاع هوشمند ایرانی دارای چه ماهیت و ابعادی بوده و مؤلفه‌ها و عناصر آن کدام‌اند؟

اهمیت و ضرورت پژوهش

یافتن پاسخ پرسش‌های پیش‌گفته برای دولتمردان و کشورهایی که با تهدیدهای جدی خارجی مواجه‌اند، از اهمیتی بسزا برخوردار است؛ بدیهی است در عصری که جمهوری اسلامی مرکز فرماندهی جبهه ملت‌های مسلمان و مظلوم در برابر نظام سلطه به‌شمار می‌رود، تلاش برای یافتن پاسخ پرسش‌های این پژوهش، بسیار ضروری بوده و اولویت‌کاری نهادها، ارگان‌ها و مراکز علمی و پژوهشی کشور به حساب می‌آید.

روش‌شناسی پژوهش

نوع و روش تحقیق

با توجه به اینکه می‌توان از نتایج پژوهش برای طراحی نظام دفاعی کشور بهره جست، تحقیق حاضر از نوع کاربردی بوده و نظر به اینکه بررسی رابطه دو متغیر معنویت و دفاع را مورد مذاقه و امعان نظر قرار داده، به روش توصیفی، همبستگی و بررسی اسناد و مدارک علمی،^۱ با رویکرد زمینه‌ای، انجام شده است.

روش و ابزار گردآوری اطلاعات

اطلاعات مورد نیاز این پژوهش از راه جستجوی کتابخانه‌ای (کتاب‌ها و مقاله‌های

1. Document & Archival Method.

تخصصی) و بانک‌های معتبر اطلاعاتی داخلی و خارجی و نیز با بهره‌جستن از پرسشنامه محقق ساخته گردآوری شده است.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

برای دست‌یافتن به دیدگاه‌های نوین و نیز، ژرف‌نگری در موضوع‌های مرتبط با پژوهش، روش تحلیل در این تحقیق، افزون بر روش «تکیه بر موضوع‌های نظری» (ازکیا، ۱۳۸۲: ۳۷۳) و تحلیل سیستماتیک (با هر دو رویکرد ژرف‌انگر و پهنانگر)، استفاده از تکنیک‌های آمار توصیفی و استنباطی بوده است.

ادبیات و چارچوب نظری پژوهش

۱. معنویت: تعریف‌ها، ویژگی‌ها و آثار

تعریف معنویت

درباره معنویت، دیدگاه‌های گوناگونی مطرح است؛ در طول تاریخ، همواره موضوع معنویت مطرح بوده و نحله‌های فکری گوناگون، هر یک، فراخور خود، برداشتی متفاوت از آن داشته و بر پایه نگرش خود، در پی کسب معنویت و به‌کار بردن آن در زندگی فردی و اجتماعی خویش بوده‌اند.

معنویت در لغت، مصدر جعلی معنوی و به‌معنای معنوی بودن است و معنوی، منسوب به «معنی»، مقابل لفظی و به‌معنای حقیقی، راست، اصلی، ذاتی، مطلق، باطنی و روحانی است؛ این اصطلاح همچنین مقابل مادی، صوری، شکل‌ظاهری، و معنایی که تنها با قلب شناخته می‌شود و زبان، بهره‌ای از آن ندارد، می‌باشد (دهخدا، ۴/۲۱۹۰).

در تبیین معنای اصطلاحی معنویت، به‌نظر می‌رسد که اندیشمندان مسلمان آن را به‌اندازه کافی روشن و گویا دانسته‌اند؛ زیرا کمتر در صدد تعریف آن برآمده‌اند؛ معنویت در اصطلاح ایشان، گاه در مقابل امور مادی (مطهری، ۱۳۸۷، ج ۲۲: ۱۹۲-۱۹۳، ج ۲۴: ۵۴ و ج ۱۵: ۸۵۹) و گاه به‌معنای ارزش‌های اخلاقی (همان، ج ۲۲: ۶۷۰ و ج ۱۷: ۴۱۴ و مصباح یزدی، ج ۳: ۷۷-۷۸)، دین (مطهری، ج ۲۳: ۶۷۹)، حقیقت اسلام (همان، ج ۱۸:

۳۱)، غیب و ملکوت (همان، ج ۲۳: ۶۷۱)، سیر و سلوک (همان، ج ۲۴: ۵۷)، حالات عرفانی، (همان، ج ۲۱: ۱۶۰) صفای درون (همان، ج ۱۱: ۱۴۵) و... به کار رفته است؛ گروهی از دانشوران معاصر نیز تعریف‌هایی از معنویت ارائه کرده‌اند؛ از جمله:

- معنویت یا همان امر قدسی، امری واقعی است که لبّ و لباب ادیان و غایت زندگی انسان است (نصر، ۱۳۸۱: ۱۲)؛

- معنویت، دین عقلانیت یا دین عقلانی شده است (ملکیان، ۱۳۸۱: ۲۷۳)؛

- معنویت فرایندی است که فراورده آن، کمترین رنج و درد ممکن است (همان: ۳۷۲)؛

- معنویت، لبّ و گوهر ادیان است (همان: ۳۱۶ و ۳۵۶)؛

- معنویت نگرشی به عالم و آدم است که به انسان، آرامش، شادی و امید دهد (ملکیان، ۱۳۸۰: ۳۷۶)؛

- معنویت، ساحت مشترک بین ادیان و مذاهب است (ملکیان، ۱۳۷۹: ۲۴).

برای رسیدن به تعریف اصطلاحی معنویت، باید بحث‌های مربوط به دنیا و آخرت، ماده و معنا، و دو بعد مادی و فرامادی انسان را مورد توجه قرار داد؛ این مباحث بسیار مهم و اساسی بوده و پیشینه‌ای به بلندای تاریخ بشر دارند.

معنویت همواره با دین قرین بوده است؛ به گونه‌ای که حتی امروزه افراد با شنیدن این واژه، آن را از خدا که محور ادیان می‌باشد، جدا نمی‌دانند؛ هر چند در این باره کم‌وبیش تفاوت‌هایی نیز در ادیان گوناگون وجود دارد (بهداروند، ۱۳۹۲: ۳۷).

در متون دینی و نصوص نخستین، واژه یا اصطلاح ویژه‌ای که بتوان آن را به «معنویت» ترجمه کرد، وجود ندارد؛ اما مجموعه‌ای از کلید واژه‌ها و واژگان مهم در متون مقدس دینی به چشم می‌خورد که مراد و مفاد آن‌ها در پیوند با معنای معنویت است: «ایمان»، «پرهیزگاری»، «باورمندی»، «فضیلت‌گرایی» و «پایبندی به احکام و مناسک دینی»، روح و کالبد معنویت‌اند و تفکیک آن‌ها از هم ممکن نیست؛ یعنی نمی‌توان پرهیزگار یا باورمند نبود، اما ادعای معناگرایی داشت.

در میان دانشمندان غربی، معنویت^۱ اصطلاحی با دو معنای فلسفی و دینی است؛ گاه این واژه در فلسفه مرادف ایده‌گرایی^۲ به کار می‌رود که نخستین بار آن را لایبنیز^۳ در سده هجدهم میلادی درباره افکار افلاطون^۴ در برابر ماده‌گرایی^۵ اپیکور^۶ به کار برد؛ سپس واژه مزبور درباره فلسفه‌هایی به کار رفت که ذهن و تصاویر ذهنی را کلید دستیابی به حقیقت می‌دانند؛ فلسفه‌های ایده‌گرایی ذهنی^۷ فیخته^۸، ایده‌گرایی عینی^۹ شلینگ^{۱۰} و هگل از این دست به حساب می‌روند.^{۱۱}

در میان این دانشمندان، معنویت دارای تعریف‌های متعددی است؛ تا آنجا که برخی مدعی‌اند از نظر تاریخی و تطبیقی، فقط می‌توان از کثرت معنویت‌ها سخن گفت (King, 1997: 668). با این همه، آشنایی با برخی از تعریف‌های ارائه‌شده، برای شناخت فضای فکری پژوهشگران عرصه معنویت در غرب سودمند است:

- معنویت محصول مواجهه جان آدمی با امر قدسی به درجه‌های مختلف است که موجب پرورش جان آدمی می‌شده و رشد معنوی را تضمین می‌کند (Elkins, 2000: 201)؛
- معنویت به معنای ساکن شدن روح القدس در فرد است؛ او به نحوی بر رفتار فرد معنوی تأثیر می‌گذارد (Rees, 1969: 36)؛
- معنویت جست‌وجوی چیزی است که در پیوند با انسان شدن است (King, 1997: 45)؛
- معنویت کوششی برای پیدا شدن حساسیت به خود، دیگران، موجودات غیرانسانی و خداست (همان)؛

-
1. Spirtualism.
 2. Idealism.
 3. Letbniz.
 4. Plato.
 5. Materialsim.
 6. Epicurs.
 7. Subjective idealism.
 8. Fichte.
 9. Objective idealism.
 10. Schelling.
 11. W.L.Rose, *Dictionary of Philosophy and Religion*, New Jersey: Humanities Press.

- معنویت شیوه‌ای است که شخص در آن، هویت تاریخی خویش را دریافته و در آن زندگی می‌کند و جلوه‌ای از دین، فلسفه یا اخلاق اوست که به مثابه متعالی‌ترین، شریف‌ترین و سنجیده‌ترین امر نشان داده می‌شود و به غنای آرمان می‌انجامد (همان)؛

- معنویت به جنبش‌های درونی روح انسان به سوی واقعیتی متعالی و الهی می‌پردازد (Cousins, 1985: 76).

بنیادهای معنویت

اگر خدامحوری و حرکت به سوی دستیابی به رضایت حضرت حق را در همه حالت‌ها، معادل معنویت بدانیم، در این صورت معنویت بر دو پایه اصلی استوار است؛ در واقع تحقق و ایجاد معنویت، یعنی همان مجموعه صفات درونی و اعمال بیرونی با سمت و سوی الهی، معلول دو علت است (گلکاریان و کمالی، ۱۳۹۲: ۲۹):

۱. معرفت؛

۲. ایمان؛

معرفت یعنی شناخت ژرف، گسترده و درست نسبت به آفریدگار، آفریدگان و معارف دینی برای تشخیص صراط مستقیم و راه اصلی از کژراهی‌ها. چنین معرفت و شناخت درستی است که به انسان کمک می‌کند تا حق را از باطل بازشناسد.

مؤلفه‌های مهم در تعریف ایمان نیز عبارت‌اند از:

الف) باور به وجود منبعی با قدرت ماورایی یا کانون قدرت مطلق و برتر یعنی خداوند؛

ب) یقین به توان‌مندی و تأثیرگذاری آن کانون بر همه امور؛

ج) التزام به احکام و فرامین آن قدرت در عمل.

در واقع ایمان با سه چیز تحقق می‌یابد: باور قلبی، اقرار به زبان و عمل با اعضای بدن؛ در این تعریف، ایمان مقوله‌ای سلسله‌مراتبی است که موضوع اصلی آن، همان قدرت برتر و مطلق یعنی خداوند است؛ بر این اساس، ایمان نوعی پیوند معنوی بین انسان، فرد یا جامعه با خداوند، یا بین «ما» و «خداوند» برقرار می‌کند؛ رابطه‌ای که همه گستره‌های زندگی فردی و اجتماعی را اعم از مسائل تئوریک و عملیاتی تحت تأثیر قرار می‌دهد.

نیروزایی معنویت

در نگاه روان‌شناسانه، دانشمندان بسیاری به روشنی بر قدرت برخاسته از معنویت اشاره نموده و آن را قوی‌ترین عاملی دانسته‌اند که بشر می‌تواند بدان دست یابد؛ آلکسیس کارل نویسنده کتاب معروف «انسان موجود ناشناخته» و برنده جایزه نوبل در مقاله‌ای می‌نویسد: قوی‌ترین قدرتی که انسان ممکن است تولید کند، همانا دعا و عبادت است؛ قدرتی که مانند نیروی جاذبه زمین، وجود حقیقی و خارجی دارد. فایده دعا این است که بشر می‌کوشد نیروی محدود خود را با توسل به نیروی نامحدود دیگری توسعه و افزایش دهد. وقتی ما دعا می‌خوانیم خود را به نیروی پایان‌ناپذیری که تمام کائنات را به هم پیوسته است، پیوند زده و مربوط می‌کنیم؛ ما دعا می‌کنیم که آن نیرو به حوایج ما توجه کند و همین درخواست کافی است که نقایص ما را مرتفع سازد و ما با حالی بهتر و قدرتی بیشتر از جا برخیزیم (فلاح احمدچالی - <http://tooba.net/Articles/Show/55/1>).

ویلیام جیمز نیز معتقد است: «ایمان یکی از قوایی است که بشر به مدد آن زندگی می‌کند و فقدان کامل آن در حکم سقوط بشر است» (همان).

۲. دفاع: تعاریف، ویژگی‌ها و آثار

دفاع به همه گونه‌های اقدام مادی و معنوی است که برای مقابله با تهاجم دشمن به کار می‌روند. گروهی از نظریه‌پردازان، دفاع را با سه رویکرد، مورد توجه قرار داده‌اند؛ به عبارتی در درک و فهم دفاع سه منظور مدنظر است (حیدری، ۱۳۹۰: ۷۹):

الف) منظور از دفاع، «تخصیص منابع است» از هر نوع که باشد؛

ب) منظور از دفاع، «توان بهره‌مندی از منابع است»؛

ج) منظور از دفاع، «نتایج به‌دست آمده» از کاربرد ابزارهاست.

در این سه رویکرد، صاحب‌نظران، دفاع را با «منابع»، «راهکارها» و «نتایج» تشریح نموده‌اند: هنگامی که دفاع به‌عنوان «منبع» تلقی شود، اساساً مجموعه توانمندی‌های هر موجودیت برای مقابله با تهاجم دیگران مدنظر قرار می‌گیرد؛ منابعی چون طبیعی، جمعیت، نیروهای مسلح، تجهیزات، تولید ناخالص ملی و ... برخی کارشناسان با این

رویکرد و با اندازه‌گیری منابع و مقایسه آن‌ها با دیگر کشورها، به طبقه‌بندی توان دفاعی کشورها اقدام نموده‌اند (همان)؛ ولی این پرسش وجود دارد که در هر مقطع و در هر کشور، کدام‌یک از این منابع، مناسب محاسبه توان دفاعی آن کشور است؟

در رویکرد دوم، به جای تأکید بر توانمندی‌ها، دفاع، گونه‌ای راهکار دانسته شده است؛ یعنی تلاش موجودیت‌ها برای استفاده از فرایندها، روابط و وضعیت‌ها به منظور رویارویی با تهاجم دیگران؛ در این رویکرد، به جای تأکید بر «اشیا» که مشخص‌کننده مفهوم دفاع به‌عنوان منابع‌اند، به «متن» توجه شده است؛ توجه به متن، یعنی توجه به ساختار روابط و شکل‌های معین‌کنش و واکنش بین موجودیت‌ها؛ زیرا این کنش‌ها و واکنش‌ها به‌وجود آورنده نتایجی هستند که در نهایت توان دفاعی یک کشور را مشخص می‌کنند؛ اگر این نظریه را ملاک اعتبار بدانیم، طبقه‌بندی و درجه‌بندی کشورها بر پایه منابعشان نمی‌تواند بیانگر توان دفاعی آنان باشد.

در رویکرد سوم به نتایج توجه می‌شود؛ در این رویکرد به این موضوع توجه می‌شود که آیا کشور مورد تهاجم توانسته است با کنش‌ها و واکنش‌های مناسب، کشور مهاجم را به عملکردی مطلوب در راستای منافع خود وادارد یا خیر؟

دفاع نظامی

معمولاً توانایی دفاعی هر کشور را می‌توان در جنگ محک زد؛ زیرا هنگام جنگ، توان دفاعی کشور است که به کمک دیگر انواع دفاع، از قبیل دفاع سیاسی، فرهنگی، علمی و اقتصادی، از منافع ملی پاسداری کرده و امنیت ملی را تأمین می‌نماید؛ بر همین اساس، دولت‌ها می‌کوشند توان دفاع نظامی خود را تقویت نمایند؛ هرچند نکته قابل توجه این است که با مقایسه توان دفاع نظامی کشورها نیز نمی‌توان برتری دفاعی یک کشور را نسبت به کشور دیگر گمانه زد؛ چراکه برای نمونه در مطالعه‌ای تاریخی، مشخص گردید که حریفان قوی‌تر از نظر نظامی، در کمتر از نیمی موارد پیروز میدان جنگ بیرون آمده‌اند؛ در حالی که طرف‌های ضعیف‌تر از نظر نظامی، تقریباً در دوسوم نبردهای خود، پیروز شده‌اند. این رهیافت تاریخی، موضوع دفاع را به یک موضوع واقعاً پیچیده و گیج‌کننده تبدیل می‌کند (سازمان عقیدتی سیاسی آجا، ۱۳۶۶: ۱۲۶).

۳. معنویت و دفاع

بی‌گمان وجوب دفاع مؤمن در برابر کافر در جهاد، از باب «تکلیف مالایطاق» (مکلف شد به چیزی فراتر از توان) نیست؛ بلکه بدان معناست که معنویت، قدرت‌آفرین بوده و میزان این قدرت نیز به شدت و ضعف ایمان آدمی وابسته است، تا آنجا که برابر آیه ۶۵ سوره انفال این قدرت می‌تواند تا آن قدر زیاد باشد که قدرت یک مؤمن با قدرت ده کافر برابری کند؛ از این رو می‌توان گفت دین به‌عنوان خاستگاه معنویت، نیروزا و قدرت‌آفرین است؛ ولی نه قدرت و نیروی متکی بر صرفاً قدرت نظامی و متمرکز در ساختار دولت، بلکه قدرتی متکی بر ایمان به خدا و نهفته در جان‌های مردم.

مطالعه و بررسی تاریخ، به ویژه تاریخ جنگ تحمیلی، گویای آن است که معنویت در پیروزی مؤمنان بر کافران در نبرد نابرابر حق علیه باطل، بسیار نقش‌آفرین است. معنویت ریشه در ارتباط با خدای متعال و بی‌رغبتی به دنیا و هدف‌گذاری آخرت دارد؛ جهاد در راه خدا رسیدن به این هدف را تسریع می‌کند؛ بنابراین، هم معنویت به جهاد و تشویق برای شرکت در آن و رسیدن به فیض شهادت کمک می‌کند و هم جهاد به دل‌کندن از دنیا و در اندیشه آخرت بودن یاری می‌رساند.

۴. نقش معنویت، منابع فکری و نظام ارزشی در دفاع ملی

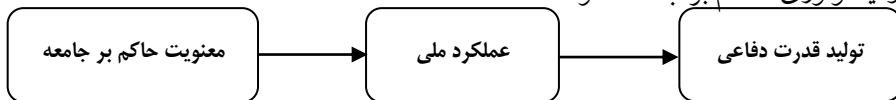
در روش‌های نوین سنجش توان دفاعی کشورها، سه قلمرو مورد توجه جدی قرار می‌گیرد (مرادیان، ۱۳۹۳: ۱۹۲-۱۹۹):

الف) منابع ملی، شامل منابع فیزیکی، منابع مالی و سرمایه‌ای، منابع انسانی و فناوری؛ این منابع، آشکار، مشهود و قابل لمس‌اند؛
ب) عملکرد ملی، یعنی سازوکارهای استفاده از منابع و تبدیل آن‌ها به ابزارهای دفاعی؛

ج) ظرفیت نظامی که توانمندیهای نظامی همچون تجهیزات و... در برمی‌گیرد.
چنانچه هنگام جنگ و مصاف بین دو کشور، کشور به‌ظاهر ضعیف‌تر موفق شود به‌طور موثری در برابر کشور به‌ظاهر توانمند دفاع کند، رموزراز آن را باید در «عملکرد ملی» آن کشور جستجو نمود؛ در این حوزه باید مسائل زیر مد نظر قرار گیرند:

- ظرفیت سیاسی کشور در بهره‌برداری از منابع موجود و برقراری رابطه میان منابع و اهداف کلان برای تبدیل منابع به توان دفاعی؛
 - مشروعیت نظام سیاسی برای بسیج منابع، برخورداری از حمایت مردمی و کنترل اجتماعی؛
 - منابع فکری و نظام ارزشی برای ایجاد انگیزه جهت حرکت برای تحقق اهداف؛
 - تعهد ملی برای پیگیری اهداف ملی.
- در میان موارد فوق، منابع فکری، نظام ارزشی یا در مجموع منابع ذهنی و ایدئولوژیک جامعه و نظام سیاسی که از آن‌ها به‌عنوان منابع معنوی یاد می‌شود، از اهمیتی بنیادین برخوردارند.

همان‌گونه که در «نهج‌البلاغه» آمده است، هرگاه رهبران و دولتمردان، از صفاتی برخوردار باشند که امام علی علیه السلام برای همام برشمردند، آنگاه تلاش آنان برای مقاومت و ایستادگی در برابر فشارهای خارجی، خستگی ناپذیری و داشتن روحیه قوی، تن ندادن به ذلت و تلاش برای حفظ عزت ملی و... همگی ریشه در معنویت، منابع فکری، نظام ارزشی و ایدئولوژی حاکم بر جامعه خواهد داشت.

شکل ۱. چگونگی تأثیر معنویت در تولید قدرت دفاعی

همین ویژگی‌ها و عناصر است که توان دفاعی را افزایش داده و منافع ملی را تأمین می‌نمایند. بنابراین در میان تمامی عوامل و عناصر تولید توان دفاعی ملی، عملکرد ملی - که سنجش آن نیز کار آسانی نیست - از اهمیت بیشتری برخوردار است؛ این عملکرد در معنویت حاکم بر جامعه، منابع ذهنی، فکری و ایدئولوژی جامعه ریشه دارد.

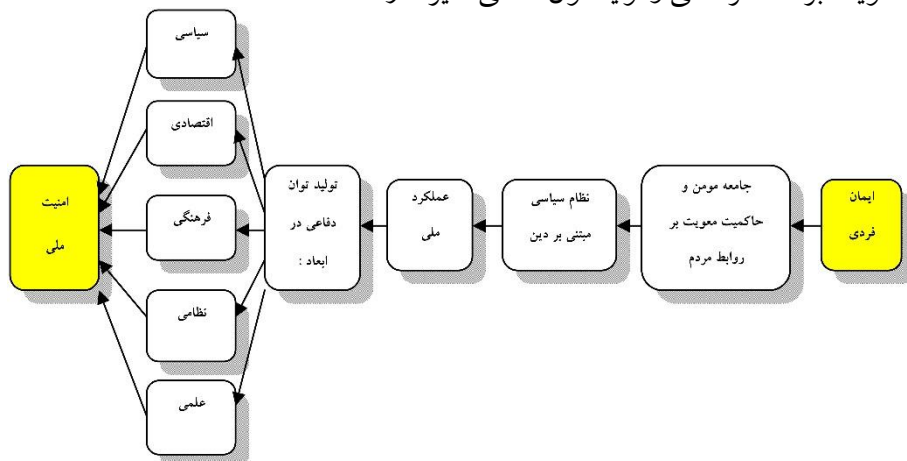
۵. نقش معنویت در تولید توان دفاعی

با توجه به آنچه گفته شد اکنون باید به این پرسش پاسخ گفت که معنویت در تولید توان دفاعی چه نقشی ایفا می‌کند؟

انسان‌های معنوی و با ایمان جامعه‌ای معنوی را شکل می‌دهند؛ جامعه معنوی که مردم

آن مؤمن و دین‌مدار بوده و احکام و ارزش‌های دینی مبنای حرکت آن‌ها باشد، بی‌گمان جامعه‌ای است که در آن حکومت و نظام سیاسی مبتنی بر دین حاکم است؛ بنابراین در کشوری که معنویت بر روابط مردم با یکدیگر و روابط دولت و مردم حاکم است، تولید توان دفاعی از جهات گوناگون با تولید توان دفاعی در یک کشور غیر معنوی متفاوت است؛ این تفاوت عمدتاً به کارکردهای متفاوت میان «عملکرد ملی» در یک جامعه معنوی و با ایمان با یک جامعه غیر معنوی و غیر دینی بر می‌گردد (برگرفته از بهداروند، ۱۳۹۲).

بنابراین چنانچه بپذیریم که عامل اصلی تولید توان دفاعی، عملکرد ملی است و این عملکردها در کشورهای گوناگون، مختلف‌اند و همین عملکردهاست که آن‌ها را به لحاظ توان دفاعی قوی‌تر یا ضعیف‌تر می‌کند، به‌خوبی می‌توان دریافت که معنویت در تولید توان دفاعی دارای نقشی اصلی و بنیادین بوده و کشور برخوردار از منابع (حتی به‌طور نسبی)، در صورت حاکم بودن معنویت در تمامی ابعاد آن، از توان دفاعی حقیقی و شکست‌ناپذیر برخوردار است. با توجه به تأثیر معنویت بر عملکرد ملی، می‌توان الگوی زیر را برای بررسی نقش معنویت در تولید توان دفاعی پیشنهاد نمود. این الگو نشان می‌دهد که چگونه معنویت بر عملکرد ملی و تولید توان دفاعی تأثیرگذار است.

شکل ۲. چگونگی تأثیر نقش معنویت و ایمان فردی در تأمین امنیت ملی

۶. تأثیر معنویت بر عملکرد ملی

چنان‌که گفته شد، اتکای توان دفاعی بر معنویت، بر دو پایه اصلی معرفت و ایمان استوار

بوده و یک فرد یا جامعه‌ای معنوی، در واقع، فرد یا جامعه ایمانی است؛ به همین ترتیب «عملکرد ملی» در جامعه معنوی، تحت تأثیر رابطه «جامعه» و «خداوند» قرار می‌گیرد. همان‌طور که پیش از این بیان گردید، منابع فکری، نظام ارزشی و یا منابع ذهنی یا ایدئولوژی حاکم در یک کشور، نقشی بنیادین در توان دفاعی و عملکرد ملی آن داشته و در یک جامعه معنوی و ایمانی، منابع فکری و نظام ارزشی بر اساس ایمان و معنویت شکل می‌گیرند (جوانی - نقش معنویت در تولید قدرت ملی - <http://tooba.net/Articles/Show/46/1>).

در نظام فکری برآمده از معنویت، حفظ ارزش‌های معنوی در اولویت نخست قرار داشته و مؤمنین، حتی با بذل مال و جان خود در این مسیر تلاش می‌کنند؛ بنابراین «عملکرد ملی» در «کشوری معنوی»، در واقع تلاش عمومی با هدایت نظام سیاسی به‌سوی خدایی شدن خواهد بود؛ این عملکرد تحت تأثیر همان ایمان و یا معنویت است که به تولید توان دفاعی می‌انجامد.

۷. نقش معنویت در دوران دفاع مقدس

کرامر، در پژوهشی گذشته‌نگر نشان داد مهم‌ترین عاملی که موجب شد ایران تازه انقلاب کرده در برابر عراق برخوردار از حمایت تسلیحاتی همسایگان و قدرت‌های بزرگ جهانی، به مقاومتی بی‌بدیل دست زده و حکومت مزبور را در تحقق مقاصدش ناکام گذارد، روحیه جنگجویی، ایمان انقلابی و انسجام جمعی ملت آن بود (Kramer, 2001:27).

در این پیوند غلامعلی رشید، یکی از فرماندهان عالی‌رتبه دفاع مقدس، بر این باور است که مهم‌ترین علل ناکامی ارتش عراق در روزهای آغازین جنگ، نبود برآورد و درک درست صدام از مؤلفه روانی - اجتماعی قدرت معنوی ایران بود؛ صدام با برآورد توانایی‌ها و آسیب‌پذیری‌های کشور در ماه‌های نخست انقلاب بر این باور بود که قدرت بازدارندگی لازم در ایران وجود ندارد، بنابراین در یک تهاجم پرشدت و همه‌جانبه چند روزه، می‌توان به همه هدف‌های خود تحقق بخشید؛ ولی نتوانسته بود پیش از تهاجم به ایران، قدرت معنوی و ایستادگی مردم و بدنه اجتماعی کشور را برآورد نماید (رشید: ۱۳۸۶).

در جنگ تحمیلی بسیاری از مردم و رزمندگان اسلام به لحاظ روحی، متحول و دگرگون شدند و جنگ تحمیلی از سوی دشمنان انقلاب اسلامی به عنوان زمینه بروز تحول، موجب ظهور و توسعه روحیه حماسی در ملت ایران شد؛ و حضور داوطلبانه و مشتاقانه مردم ایران در صحنه‌های نبرد و پشتیبانی از انقلاب اسلامی نشانه این تحول روحی و معنوی است؛ مؤلفه‌های این روحیه حماسی مردم و رزمندگان عبارت بود از آمادگی داوطلبانه و فعالانه مردم ایران برای دفاع از کشور که با شاخص‌هایی نظیر آمادگی، شجاعت، ایثار و فداکاری، نفرت از دشمن، اعتماد به نفس و خودباوری، مقاومت و پایداری، اعتماد به نصرت الهی و... قابل بررسی است.

بر پایه پژوهشی که به‌دروند انجام داده است مهمترین عوامل معنوی موثر در افزایش توان دفاعی رزمندگان در جنگ تحمیلی عبارت‌اند از (به‌دروند، ۱۳۹۲: ۲۳).

جدول ۱ برخی ویژگی‌های روحی و معنوی مشترک رزمندگان در دوران دفاع مقدس از نظر به‌دروند

ردیف	ویژگی‌های روحی و معنوی مشترک رزمندگان در دوران دفاع مقدس
۱	شخصیت کاریزماتیک امام خمینی
۲	فرهنگ شهادت‌طلبی
۳	دعا و مفاهیم دینی
۴	پیشی گرفتن در جانبازی، شهادت و رزمندگی فرماندهان
۵	تلخ بودن خیانت به رهبری
۶	تحریض به جهاد در راه خدا
۷	باور داشتن رهبری
۸	ادای نماز در بدترین وضعیت جنگی
۹	اعتقاد به رهبری و ولایت فقیه
۱۰	اعتقاد و باورهای دینی
۱۱	فرهنگ جنگیدن تا شهادت
۱۲	بصیرت اصحاب
۱۳	واجب کفایی شدن حضور در جبهه‌ها از سوی امام
۱۴	تشجیع و بسیج رزمندگان برای حضور در جبهه
۱۵	تقوا و صداقت فرماندهان
۱۶	اعتقاد مردم و رزمندگان به سخنان امام

پیوند نزدیک و معنوی با بسیجیان	۱۷
باور به حضور و هدایت حضرت مهدی 	۱۸
ولایت‌پذیری فرماندهان	۱۹
سبقت فرماندهان بر دیگران در شهادت‌طلبی	۲۰
اخلاص فرماندهان	۲۱
ارتقا و تعالی نقش پاسداری از انقلاب از سوی امام	۲۲
در خط‌مقدم جنگیدن فرماندهان	۲۳
شجاعت فرماندهان	۲۴
تلاش برای فرماندهی بر قلب‌ها	۲۵

۸. نقش معنویت در هریک از مؤلفه‌های دفاع ملی

برای تبیین دقیق نقش معنویت در تولید توان دفاعی، باید تأثیر و نقش آن را در هر یک از حوزه‌های اصلی و مؤلفه‌های دفاعی بررسی نمود.

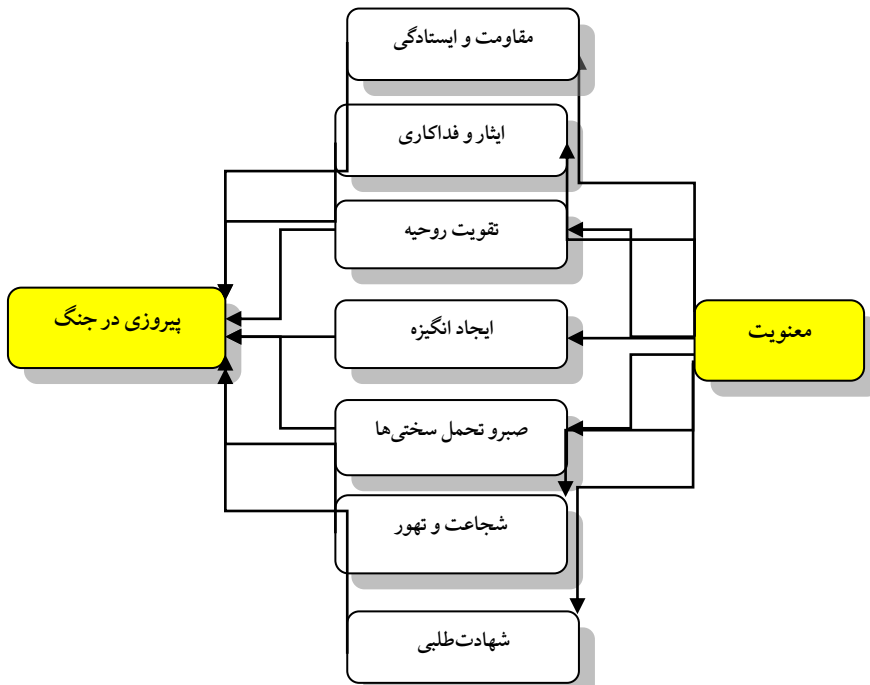
نقش معنویت در تولید انگیزه برای دفاع

روحیه و انگیزه، مهم‌ترین عامل در جنگ و از جمله اصول پیروزی به‌شمار می‌روند؛ از نظر دانشمندان علوم راهبردی، همچون سان تزو، کلاوزویتس، ناپلئون، فیلد مارشال، مونتگمری و...، نقش قوای روحی در رزم، مهم‌تر از نیروی جسمانی است. انگیزه، عبارت از حالت، تمایل یا واکنش روان شناختی است که با ویژگی‌هایی چون عاطفه مثبت، اعتمادبه‌نفس، حمیت گروهی و تمایل زیاد برای به‌سامان رساندن مأموریت‌های محوله، مشخص می‌شود (Labuc, 1991:35). به تعبیر منینگ، انگیزه نوعی آمادگی داوطلبانه، متهورانه و شجاعانه است که با حمیت، اعتماد به نفس، شجاعت و نشاط همراه است (Manning, 1991:67). انگیزه قوی به بُعد شخصیتی افرادی که تحت تأثیر نهادهای فرهنگی، اجتماعی، آموزشی و تاریخی قرار دارند، باز می‌گردد؛ روحیه ملی مردمان یک کشور در باورها، اعتقادات، ارزش‌ها و فرهنگ ملی و عمومی کشورها ریشه عمیقی داشته و روحیه جنگی نیز از این قاعده مستثنی نیست و در نگرش و فرهنگ دفاعی یک کشور ریشه دارد؛ چنان‌که در تاریخ جنگی کشورها، روحیه و انگیزه جنگی سربازان در آفرینش پیروزی‌های بزرگ و دفاع جانانه از ارزش‌ها، باورها و تمامیت ارضی خود، نقشی بنیادین داشته است.

چنانچه کارویژه «توان دفاعی» را تأمین «امنیت ملی» در برابر تهدیدات بدانیم، معنویت در تولید توان دفاعی از حیث تأثیرگذاری بر عملکرد در تمامی زمینه‌ها، نقشی بنیادین ایفا می‌کند؛ در واقع «معنویت» دارای نقش اصلی برای تأمین «امنیت ملی» به‌شمار می‌رود؛ همچنین در زمان وقوع جنگ بین یک کشور معنوی و دشمنان، معنویت عامل بنیادین موفقیت و پیروزی خواهد بود؛ هر چند به‌ظاهر قدرت دشمن برتر باشد؛ بدین ترتیب، این معنویت است که در تولید توان دفاعی در هنگامه جنگ کارکرد اصلی را برعهده دارد.

تجربه تاریخی جنگ‌های گذشته نشان می‌دهد در بسیاری از موارد، قدرت‌های مهاجم در جنگ مغلوب شده و کشورهای مدافع به پیروزی رسیده‌اند؛ در تجزیه و تحلیل دلیل چنین نتایجی، دانشمندان بر «عملکرد ملی» در جنگ تأکید دارند. ممکن است کشوری به لحاظ منابع، توانایی‌های مادی و تجهیزات نظامی، بسیار قدرتمند و پیشرفته باشد، لیکن مردم، رهبران و نیروهای مسلح آن، اهداف معنوی و انگیزه کافی برای جنگیدن و تحمل سختی‌ها و پیشبرد اهداف را نداشته باشند؛ از این رو بدیهی است که چنین کشوری، مغلوب طرف با انگیزه ولی به‌ظاهر ضعیف خواهد شد (مرادیان، ۱۳۹۳: ۲۰۳).

در یک کشور معنوی، ایمان و معنویت در تولید انگیزه، تقویت روحیه، ایجاد صبر و بردباری و روحیه ایثار و فداکاری، که لازمه دفاع و جنگیدن با دشمن و نترسیدن از اوست، ایفای نقش می‌کند؛ انسان مؤمن و باتقوا، هرگز از صحنه نبرد با دشمن نمی‌گریزد. انسان باایمان و برخوردار از معنویت، هیچ‌گاه صبر، استقامت و روحیه پایداری خود را در برابر دشمن از دست نمی‌دهد و هرگز از کشته، مجروح یا اسیر شدن نمی‌هراسد؛ بی‌تردید چنین روحیه‌ای تنها در پرتو ایمان و معنویت به‌دست می‌آید (همان).

شکل ۳ نقش معنویت در پیروزی در جنگ

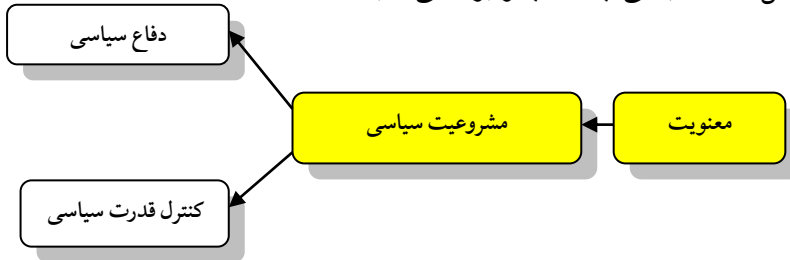
در بحث تولید توان دفاعی باید به این پرسش پاسخ داد که «عوامل اصلی تولید توان دفاعی کدام‌اند؟» به عبارتی اگر از ده‌ها عامل یا عنصر به‌عنوان عناصر تولید توان دفاعی یاد می‌شود، کدام یک از آن‌ها نقش اصلی را دارد؟ ۶ سنگ‌بنای توان دفاعی مستحکم، کدام عنصر است؟ وجود کدام عامل یا عوامل، کشوری را از دفاعی توانمند برخوردار نموده و نبود آن، کشور را تضعیف می‌کند؟

برای تولید توان دفاعی در عصر کنونی با همه دگرگونی‌ها و تحولات پرشتاب آن، باید به موارد زیر توجه نمود:

الف) توان دفاعی در بعد سیاسی

توان دفاعی سیاسی، که یکی از مؤلفه‌های توان دفاعی ملی در یک جامعه معنوی است، مشروعیت خود را از خداوند، می‌گیرد؛ در جامعه معنوی، حاکمیت از آن خداوند بوده و قدرت سیاسی، قدرتی است که در طول حاکمیت الهی قرار دارد؛ در چنین جامعه‌ای، «معنویت» در تولید «توان دفاعی» نقش نخست را ایفا می‌کند.

در جامعه سیاسی معنوی، معنویت از یک سو تولیدگر توان دفاعی است و از سوی دیگر قدرت را کنترل می‌کند؛ به این ترتیب همراه با افزایش توان دفاعی، از انحراف قدرت و تبدیل آن به عامل فساد و تباهی جامعه جلوگیری می‌نماید.

شکل ۴ نقش معنویت در دفاع سیاسی

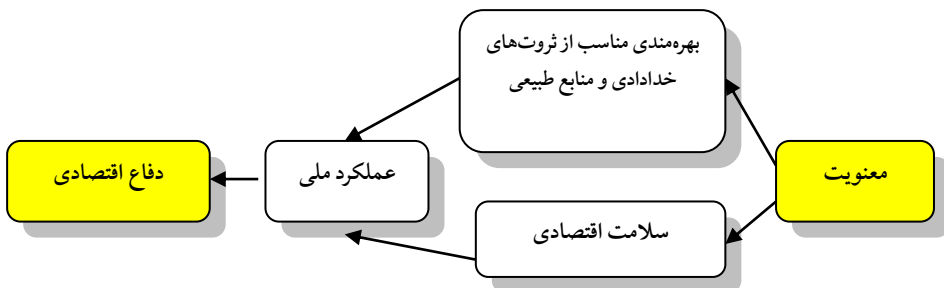
ب) توان دفاعی در بعد اقتصادی

توان دفاعی اقتصادی، یعنی رویارویی با تهاجم و تحریم‌های اقتصادی دشمن با تولید محصولات مورد نیاز و مصرف مناسب ثروت‌های مادی در محیط ملی و امکان حضور در رقابت در صحنه بین‌المللی.

کشوری از نظر اقتصادی پیشرفت می‌کند که از یک سو از ثروت‌های خدادادی، منابع طبیعی و ذخایر انرژی برخوردار بوده و از سوی دیگر دارای «عملکرد ملی» مثبت در بهره برداری از این منابع و ذخائر باشد؛ چراکه بسیاری از کشورها را می‌توان دید که از ثروت‌های خدادادی فراوانی برخوردارند، ولی به دلیل ضعف در عملکرد ملی، در زمره کشورهای عقب افتاده به‌شمار می‌آیند.

پرسش مطرح است و آن اینکه اگر در کشوری معنویت روزافزون شده و بر ایمان مردم افزوده شود، این معنویت چه نقشی در تولید توان دفاعی اقتصادی دارد؟ آیا معنویت باعث رشد و توسعه اقتصادی می‌گردد یا خیر؟ گروهی می‌پندارند که چون دنیا و دنیاگرایی، تجمل‌گرایی، اشرافی‌گری و گرویدن به مال‌اندوزی و جاذبه‌های دنیوی مذموم است و انسان را از یاد خدا و عبادت او غافل می‌سازد، از این رو باید گوشه‌گیر بود و با فقر، ساده‌زیستی و تحمل سختی‌ها و ناملایمات، دنیای زودگذر را سپری کرد. شکل‌گیری برخی فرقه‌های به‌ظاهر عرفان‌مآب و صوفی‌گری نیز ریشه در چنین دیدگاهی دارد؛ ولی بدیهی است که

چنانچه معنویت، کم تحرکی و گوشه نشینی را تجویز نماید، کشوری که معنویت بر آن حاکم گردد، از نظر اقتصادی هرگز کارکرد مثبتی نداشته و اقتصاد آن نقشی در تولید توان دفاعی ملی ایفا نخواهد کرد (پناهیان - /http://fararu.com/fa/news/168878/); ولی واقعیت این است که برداشت پیش گفته از معنویت، درست نیست و گرچه در جامعه معنوی محور بودن ثروت و تجمل گرایی نکوهیده است، اما این مذموم بودن به معنای نفی عمران و آبادانی، رشد و توسعه، و سرمایه گذاری نیست؛ در واقع آنچه ناپسند است، دنیایی است که انسان را به خود وابسته کرده و از خدا غافل می کند؛ وگرنه فقر و ضعف اقتصادی هیچ گاه نمی توانند توان دفاعی و درپی آن استقلال و افتخار درپی داشته باشند؛ بر همین اساس کشورهای که به لحاظ اقتصادی در فقر به سر می برند، از نظر توان دفاعی نیز کشورهای ضعیفی به شمار می آیند؛ از این رو چنانچه در کشوری ایمان و معنویت حاکم گردد، «عملکرد ملی» در آن کشور در راستای رشد و توسعه و پیشرفت اقتصادی و نهایتاً تولید «توان دفاعی اقتصادی» جلوه گر خواهد شد.

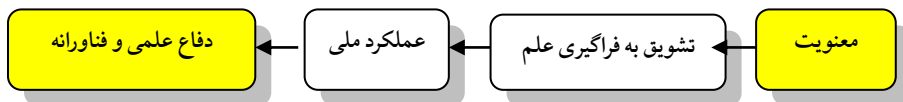

شکل ۵ نقش معنویت در دفاع اقتصادی

ج) توان دفاعی در بعد علمی و فناوری

جامعه‌ای معنوی به معنای درست آن، بی گمان جامعه‌ای دانش بنیان بوده و «توان دفاعی علمی»، نقش محوری را در تولید «توان دفاعی ملی» در تمامی ابعاد آن خواهد داشت؛ زیرا برای پیشرفت هر جامعه، دانش، نقش مبنایی داشته و گسترش معنویت در جامعه هیچ تعارضی با توسعه علمی آن ندارد؛ بالعکس چنانچه معنویت در کشوری روزافزون شود، بی گمان هر روز می توان شاهد رشد علمی آن بود؛ زیرا انسان معنوی بی تردید، انسانی

دانشور بوده و تولیدگر دانش است؛ چنین رویکردی نسبت به دانش و رشد و توسعه در یک جامعه معنوی، «عملکرد ملی» را در تولید «توان دفاعی علمی» در پی خواهد داشت (مرادیان، ۱۳۸۵: ۱۲۳).

شکل ۶ نقش معنویت در دفاع علمی و فناوریانه

د) توان دفاعی در بعد فرهنگی

توان دفاعی فرهنگی، یعنی توان بهره‌مندی از عقاید، باورها، الگوهای رفتاری، هنر، سنت‌ها و در مجموع، ارزش‌های یک جامعه برای رویارویی با تهاجم فرهنگی دشمن. با توجه به این تعریف، در آغاز باید به این پرسش پاسخ داد که در صورت حاکم بودن فرهنگ معنوی، آیا این فرهنگ توان دفاعی تولید می‌کند یا خیر؟

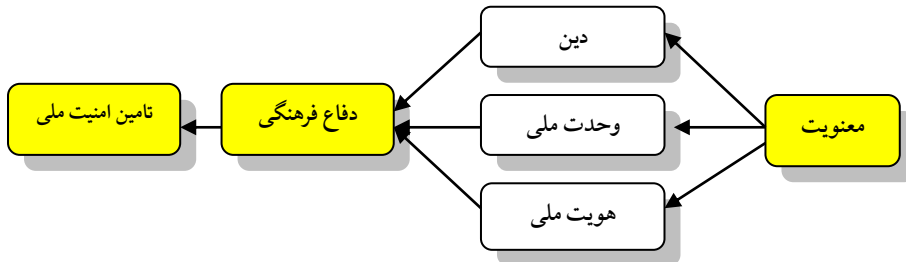
تاکنون تعریف‌های گوناگونی برای فرهنگ ارائه شده است؛ اما نکته مهم اینکه فرهنگ یک ویژگی بنیادین است؛ یعنی پایه‌ها و مبنای هر کشور و جامعه‌ای، فرهنگ آن است؛ به عبارت دیگر، عملکرد ملی که تولید کننده توان دفاعی ملی در هر کشور است، ریشه در فرهنگ آن کشور دارد. فرهنگ معنوی بر دو پایه اصلی استوار است: (جوانی-

(<http://tooba.net/Articles/Show/46/1>)

الف) کرامت ذاتی انسان؛

ب) نفی ارزش‌های کاذب؛

با توجه به این دو رکن، می‌توان کارکرد «معنویت» را در مؤلفه‌های فرهنگی تولید توان دفاعی بررسی نمود؛ بر این پایه سه مقوله دین، وحدت ملی و هویت ملی از عناصر اصلی فرهنگی تولید توان دفاعی ملی به‌شمار می‌روند و معنویت در همه آن‌ها به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم ایفای نقش می‌کند.

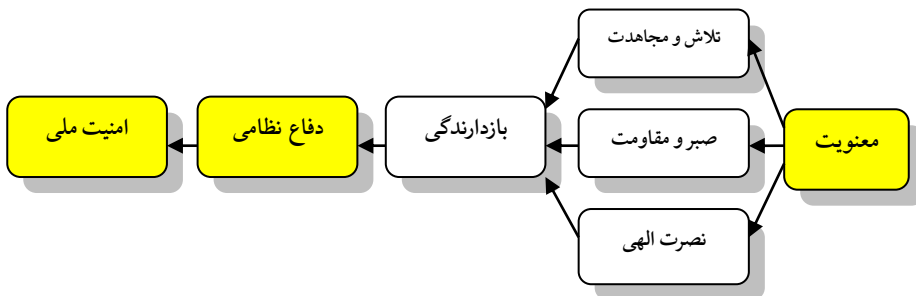

شکل ۷ نقش معنویت در دفاع فرهنگی

ه) توان دفاعی در بعد نظامی

توان دفاعی نظامی، همان نقش قدرت نظامی در رویارویی با تهاجم نظامی، تأمین امنیت و برقراری صلح و آرامش است؛ چنین امنیتی از یکسو با تلاش و مجاهدت، صبر و مقاومت و ایستادگی مؤمنان در برابر دشمنان، و از سوی دیگر با لطف و عنایت و برخورداری مؤمنین از نصرت الهی به دست می‌آید.

هرچند خداوند به مؤمنان وعده امنیت داده، ولی به آنان نیز امر کرده که باید همواره بر توان دفاعی خویش بیفزایند؛ به عبارت دیگر از نگاه اسلام، قدرت نظامی مسلمانان، باید سرآمد قدرت‌ها باشد؛ حد و مرز این قدرت، بازدارندگی است که مفهومی دفاعی دارد. در نظریه‌های نوین امنیتی، بازدارندگی به‌عنوان یک اصل مورد توجه جدی همه صاحب‌نظران بوده و هر کشوری می‌کوشد با افزایش توان دفاعی و قدرت ملی خود، به سطح مناسبی از بازدارندگی دست یابد.

شکل ۸ نقش معنویت در دفاع نظامی

۹. هوشمندسازی دفاع

دستیابی به توان دفاعی مناسب، نیازمند ترکیب هوشمندانه و هنرمندانه دفاع در ابعاد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی است تا بتوان در دنیای پیچیده آینده، توان دفاعی خود را حفظ کرد؛ به بیان دیگر، دفاع هوشمند نیازمند برنامه‌ای هوشمند است! (سیگومپرت، ۱۳۸۸: ۳۹).

اگر دفاع هوشمند را ترکیبی از دفاع سخت (توان دفاعی نظامی)، نیمه‌سخت - نیمه‌نرم (توان دفاعی اقتصادی و علم و فناوری) و نرم (توان دفاعی سیاسی و فرهنگی) بدانیم، با توجه به تأثیر معنویت بر همه ابعاد دفاعی، بایستی قدرت ارتباطات و اقناع برای تبلیغ دفاع هوشمند به کار گرفته شود؛ همان طور که به شکل کاملاً مؤثر برای دفاع سخت نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد.

سیاست‌گذاران امنیتی کشور باید به لحاظ مفهومی، دفاع سخت و نرم را بازبینی کنند تا مزایای هر یک آشکار شود که چگونه می‌توان آن‌ها را در تدوین و اجرای سیاست دفاعی به شکل هوشمندانه‌تر ادغام و متوازن نمود. آن‌ها باید بگویند که دستیابی به دفاع هوشمند و حفظ آن تنها یک کار پسندیده نیست؛ بلکه ضرورتی فوری در امنیت ملی بوده و باید هم اکنون و به خوبی انجام شود (آشنا، ۱۳۹۰: ۵۸).

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

برای تعیین نقش معنویت در دفاع هوشمند و نیز به منظور نظرسنجی از خبرگان و کسب آگاهی از دیدگاه دیگران در خصوص موضوع، پرسش‌نامه محقق‌ساخته بین ۳۸ نفر از اعضای جامعه نمونه توزیع گردیده و داده‌های گردآوری شده با بهره‌مندی از تکنیک‌های آمار توصیفی و استنباطی و نیز نرم افزار اکسل (Excel) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت؛ در این راستا میانگین و اهمیت مؤلفه‌های مربوط به آموزه‌های دینی و درصد اهمیت آن‌ها از نظر خبرگان، با میزان اهمیت هر یک از مؤلفه‌ها ادغام گردیده و اهمیت نهایی هر مؤلفه به دست آمد. چکیده نتایج در جدول زیر درج گردیده است؛ این جدول نشان می‌دهد که به جز اعتقاد به قضا و قدر که میزان اهمیت آن ۴۷/۷۵ درصد است - که البته درصد پایینی

هم نیست - میزان اهمیت دیگر مؤلفه‌ها بسیار بالا بوده و در نتیجه مؤلفه‌های استخراج شده به‌عنوان آموزه‌های دینی به مناسب‌ترین شکل گزینش شده‌اند.

ردیف	عنوان متغیر	میانگین امتیاز	میانگین اهمیت	درصد اهمیت نهایی مؤلفه‌ها با تلفیق میانگین امتیاز و اهمیت
۱	اعتقاد به خداوند متعال	۴/۹۴	۴/۹۶	۹۷/۷۷
۲	باور به معاد	۴/۷۸	۴/۸۸	۹۵/۶
۳	اعتقاد به ولایت معصومین <small>علیهم‌السلام</small>	۴/۸۴	۴/۸۳	۹۵/۲۱
۴	عقیده به جهاد	۴/۷۱	۴/۸۷	۹۴/۱۳
۵	اعتقاد به انجام تکلیف الهی	۴/۶۷	۴/۷۸	۹۳/۳۳
۶	باورداشتن به قضاوقدر	۳/۷۷	۳/۸۳	۷۵/۴۷
۷	اعتقاد به امدادهای غیبی	۴/۱۵	۳/۹۹	۸۲/۹۳
۸	باور به رهبری و ولایت فقیه	۴/۸۵	۴/۹۲	۹۶/۹۳
۹	باور به حقانیت رزمندگان اسلام	۴/۸۶	۴/۸۷	۹۶/۲
۱۰	اعتقاد به نصرت الهی	۴/۷۳	۴/۸۳	۹۴/۶۷

جدول ۲ متغیرهای معنوی موثر در دفاع هوشمند ایرانی

سپس برای تعیین ابعاد و مؤلفه‌های معنوی آموزه‌های دفاعی، میانگین امتیاز و اهمیت مؤلفه‌های مربوط به آموزه‌های دفاعی اسلام و میزان تأثیرگذاری آن‌ها بر تفکر دفاعی، برابر

جدول زیر به‌دست آمد:

ردیف	عنوان متغیر	میانگین امتیاز	میانگین اهمیت	درصد اهمیت نهایی مؤلفه‌ها با تلفیق میانگین امتیاز و اهمیت
۱	آمدگی نظامی	۴/۲۵	۴/۲	۸۵/۰۷
۲	مقابله به مثل مشروط	۴/۰۶	۴/۰۱	۸۱/۲
۳	رعایت اصل غافلگیری	۴/۰۵	۴/۰۶	۸۱/۰۷
۴	رعایت اصل وحدت فرماندهی	۴/۰۶۹	۴/۶۷	۸۹/۹۳
۵	اصل بسیج مردمی	۴/۷۷	۴/۸۷	۹۱/۶۶

جدول ۳ تأثیر هر یک از مؤلفه‌های معنوی آموزه‌های دفاعی اسلام بر تفکر دفاعی

تحلیل نتایج پرسشنامه‌ها نشان می‌دهد که مهم‌ترین ویژگی‌های تفکر دفاع هوشمند

ایرانی عبارت‌اند از:

عنوان مؤلفه	میانگین امتیاز	میانگین اهمیت	درصد اهمیت نهایی مؤلفه‌ها با تلفیق میانگین امتیاز و اهمیت آنها
ولایت‌مداری	۴/۸۹	۴/۹۶	۹۷/۷۳
تکلیف‌گرایی به‌جای نتیجه‌گرایی	۴/۶۷	۴/۷۷	۹۳/۳۳
ایجاد تصویر مقدس و ارزشی از دفاع	۴/۶۵	۴/۷۷	۹۲/۹۳
اصل مردمی کردن دفاع	۴/۷	۴/۸۱	۹۲/۱
بهره‌گیری از شعائر اسلامی	۴/۵۱	۴/۶۶	۹۰/۲۷
خلاقیت و نوآوری	۴/۶۱	۴/۷۱	۸۸/۶۴
دسترسی به اطلاعات دقیق و سریع	۴/۳۶	۴/۲۴	۸۷/۲
انعطاف‌پذیری	۴/۲۷	۴/۱۵	۸۵/۳۳
مقابله‌به‌مثل مشروط	۴/۰۷	۳/۹۷	۸۱/۴۷

جدول ۴ مهمترین ویژگی‌های تفکر دفاع هوشمند ایرانی

برای تعیین رابطه میان آموزه‌های دفاعی و معنوی با تفکر دفاع هوشمند ایرانی، دو کار بنیادین در پژوهش حاضر انجام شده است: نخست اینکه بر پایه‌ی آزمون‌های همبستگی و رگرسیون، رابطه بین متغیرهای اصلی و مؤلفه‌های زیرمجموعه آن‌ها مشخص شد و دوم اینکه میزان تأثیر مستقیم و غیرمستقیم و نیز اثر کلی هر یک از متغیرهای اصلی و مؤلفه‌های زیرمجموعه آن‌ها بر اندیشه دفاعی خبرگان محاسبه گردید.

نتیجه

حاصل مطالعات بومی و بررسی اسناد و مقالات گوناگون درباره دفاع هوشمند به‌عنوان ترکیبی مناسب از دفاع سخت و نرم در ابعاد گوناگون سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، نظامی و علم و فناوری، نشان می‌دهد که می‌توان برای دفاع هوشمند ایرانی ویژگی‌ها و مؤلفه‌های متعددی برشمرد:

ویژگی‌های دفاع هوشمند ایرانی مبتنی بر معنویت

دین‌محور بودن، نامتقارن بودن و وفاق‌سازی را می‌توان ویژگی‌های دفاع هوشمند ایرانی دانست که همگی آن‌ها بر معنویت استوارند.

دین محوری

با بررسی منابع و متون اسلامی و نیز نتایج به دست آمده از تحلیل داده‌های پرسش‌نامه‌ها می‌توان باور به خداوند متعال را که مهمترین رکن معنویت است اصلی‌ترین مؤلفه دفاع هوشمند تلقی نمود؛ برای درک و بازسازی مفاهیمی که با دفاع هوشمند در پیوند هستند، می‌توان بر تولید نقشه مفهومی مفاهیم قرآنی، مانند انذار و تبشیر، خوف و رجاء، تألیف قلوب، قوه، بأس، ارباب، جهاد و امر به معروف و نهی از منکر تأکید کرد.

این شبکه مفهومی از یک سو، بر پایه وجود روابط تعاملی اطاعت - حمایت میان خداوند و مؤمنان و روابط تعاملی اولویت - اخوت میان مؤمنان با یکدیگر و از سوی دیگر، بر پایه روابط تعاملی میان خداوند و مؤمنان با دیگران و نیز بر مبنای عملکرد آنان نسبت به مؤمنان بنا نهاده شده است.

کاربرد	سند	مفهوم
هشدار و شادباش	الحمد لله الذی انزل علی عبده الكتاب و لم یجعل له عوجا قیما لینذر باسا شدیداً من لدنه و یبشر المؤمنین الذین یعملون الصالحات ان لهم اجرا حسناً	انذار و تبشیر
تهدید و تشویق	فذكر بالقرآن من یخاف و عید؛ والذین یصلون ما امر الله به ان یوصل و یخشون ربهم و یخافون سوء الحساب؛ و ما نرسل بالایات الا تخویفا فمن كان یرجو لقاء ربه فلیعمل عملاً صالحاً	خوف و رجاء
وحدت داخلی و اتحادهای خارجی	اذ کنتم اعداء فالف بین قلوبکم فاصبحتن بنعمته اخواناً؛ انما الصدقات للفقراء و المساکین و العالمین علیها و المؤلفه قلوبهم	تالیف قلوب
توانمندسازی خود	و اعدو لهم ما استطعتم من قوه؛ متین؛ شدید؛ امین؛ عزیز	قوه
قدرت بازدارندگی	بعثنا علیکم عباداً لنا اولی بأس شدید؛ وانزلنا الحدید فیه بأس شدید و منافع للناس؛ والله اشد بأساً و اشد تنکیلاً	بأس
هراس افکنی	و اوفوا بعهدی اوف بعهدی و ایای فارهبون؛ ترهبون به عدو الله و عدوکم و آخرین من دونهم؛ لانتم اشد رهبه فی صدورهم من الله	ارهاب
اقدام نظامی	یا ایها النبی جاهد الکفار و المنافقین و اغلظ علیهم	جهاد
تاکید بر ارزش‌ها و هنجارهای مطلوب	الأمرون بالمعروف و الناهون عن المنکر و الحافظون لحدود الله	امر به معروف و نهی از منکر

جدول ۵ مفاهیم مرتبط با دفاع هوشمند

مؤلفه‌های پیش‌گفته در طراحی دفاع هوشمند، پایدار و اخلاقی و نیز جذاب بسیار مهم

اند. در مقام مقایسه می‌توان گفت توانایی دفاعی برتر، به قدرتی گفته می‌شود که بتوان در کامل‌ترین کیفیت و مراتب، تمام صفات نیک را به آن نسبت داد و همگان برداشتی از جنس «برترین» از آن داشته باشند.

در کنار توانایی دفاعی نظامی در میان اندیشمندان اسلامی، مفهوم‌سازی‌هایی در پیوند با توانایی دفاعی غیرنظامی مشاهده می‌شود. بازنگری رساله‌های سیاسی حکمای اسلامی به قصد کشف مؤلفه‌های بومی دفاعی در این زمینه بسیار کارگشا است.

نامتقارن بودن

در طراحی و کاربست دفاع هوشمند باید توجه نمود که چه میزان از قدرت و در چه جایی به کار گرفته می‌شود.

وفاق‌سازی

نوع و چگونگی دفاع، آثاری متفاوت را در پی دارد: ممکن است دفاع هوشمندانه معنوی به‌عنوان ترکیبی از دفاع سخت و نرم تنها با هدف تأمین منافع ملی انجام شود؛ حاصل این گونه از دفاع، حفظ حریم ملی است؛ همچنین ممکن است این دفاع با هدف تأمین مصالح خود و دوستان در برابر نیروی متجاوز خارجی انجام شود که دستاورد آن، ارتقای حرمت منطقه‌ای خواهد بود؛ اما چنانچه دفاع برپایه وفاق جهانی و برای حل بحران‌های جهانی باشد، برآیند آن، ارتقای منزلت جهانی است.

پیشنهاد برای پژوهش‌های آینده

- انجام پژوهش داده‌بنیاد با رویکرد تفسیری و کیفی در منابع نخستین و اصیل اسلامی (قرآن و روایات) و منابع رتبه دوم (آثار سیاسی متفکران اسلامی) برای کشف بنیادها و ویژگی‌های دفاع هوشمند معنوی؛
- تهیه نقشه جامع دفاعی جمهوری اسلامی ایران بر مبنای ویژگی‌ها و مؤلفه‌های دفاع هوشمند معنوی.

کتابنامه

قرآن کریم.

آشنا، حسام‌الدین (۱۳۹۰)، درآمدی بر قدرت هوشمند، مطالعاتی برای جمهوری اسلامی ایران، تهران، مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی.

ازکیا، مصطفی و دربان (۱۳۸۲)، روش‌های کاربردی تحقیق، تهران، انتشارات کیهان.

بهداروند، محمدمهدی (۱۳۹۲)، بررسی و مستندسازی ویژگی‌های روحی و معنوی مشترک رزمندگان در دوران دفاع مقدس و اکتشاف راهبردهای آن و ارائه پیشنهادها (پروژه تحقیقاتی) مرکز تحقیقات.

پناهیان، علیرضا، معنویت ابزار رسیدن به قدرت، ۲۲ آبان، ۹۲ - <http://fararu.com/fa/new/>.

جوانی، یدالله، «نقش معنویت در تولید قدرت ملی»، <http://tooba.net/Articles/Show/46/1>.

حیدری، کیومرث (۱۳۹۰)، دفاع ملی و همه جانبه با بهره‌گیری از تجربیات نبردهای اخیر در مناطق پیرامونی کشور، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی، گروه مطالعات امنیت ملی، تحکیم اقتدار (راهبردها و روندها)، انتشارات داغا.

رشید، غلامعلی (۱۳۹۰)، جزوه درسی دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.

دهخدا، ایرج (۱۳۷۷)، لغت‌نامه دهخدا، چ دوم، تهران، دانشگاه تهران، مؤسسه لغت‌نامه.

سازمان عقیدتی سیاسی ارتش (۱۳۶۶)، نظام دفاعی اسلام، تهران، سازمان عقیدتی و سیاسی ارتش.

سیگومپرت، دیوید و لاکو، اروینگ و پرکینز، جاستین (۱۳۷۷)، جنگ هوشمند، ترجمه کریم صارمی و مسعود منزوی، تهران، مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.

فلاح احمد چالی، حسن، «معنویت اقتدار و پیروزی در نبردهای نامتقارن»،

<http://tooba.net/Articles/Show/55/1>

گلکاریان، داود و کمالی، محمدرضا (۱۳۹۲)، نقش قدرت معنویت در تفکر فرماندهان و رزمندگان در دفاع همه‌جانبه، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.

مرادیان، محسن (۱۳۸۵)، راهنمای جمع‌آوری اطلاعات راهبردی، تهران، انتشارات راشا.

_____ (۱۳۹۳)، مبانی نظری امنیت، تهران، دانشکده علوم و فنون فارابی.

مصباح یزدی، محمدتقی، پرسش‌ها و پاسخ‌ها، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۷۷.

مطهری، مرتضی (۱۳۸۷)، مجموعه آثار، تهران، صدرا، بی‌تا.
ملکیان، مصطفی (۱۳۷۹)، دین و معنویت در پروسه جهانی شدن، تهران، همبستگی، ش ۷۸، ۲۲ دی.

ملکیان، مصطفی (۱۳۸۰)، راهی به رهایی، تهران، مؤسسه نگاه معاصر.
ملکیان، مصطفی (۱۳۸۱)، معنویت، گوهر ادیان، مجموعه مقالات سنت و سکولاریسم، تهران، صراط.

نصر، سیدحسین (۱۳۸۱)، معرفت و معنویت، ترجمه انشاءالله رحمتی، تهران، سهروردی.

Cousins, Ewert, (1985), World Spirituality: An Eccynlopedic History of the Religion Quest. New York, Crossroad.

Elkins, David, (2000), Beyond Religion, Towards a humanistic Sprituality, chapter 16, p 201, in Kirk J.Schneider James F.T.Bugental, The Handbook of humanistic Psychology, edges in Theory Research and Practice, London, Publications.

King, URSALA, (1997), Sprituality in A New Handbook of Living Religions, Blackwell.

Kramer, S.& et al (2001), Motivation, available at www.psy.ir.

Labuc, S (1991), Cultural and Socital Factors in Military Organization, New York, John Wiley.

Manning, F.J (1991), Morale, Cohesion and Espit de Corps, New York, John Wiley & Sons.

Rees, W.L, (1969), Dictionary of Philosophy and Religion, Willaim L, New Jersey: Humanities.